

AYASOFYA TARİHİ MÜZESİ

Ayşe ERDOĞDU ¹

Geliş Tarihi: 29.09.2023 Kabul Tarihi: 02.10.2023

Mimarisi ve süslemeleri ile dünyanın en iyi korunmuş anıtsal mabedi olan Ayasofya'nın yaklaşık 1700 yıllık tarihi, aynı zamanda İstanbul'un tarihidir.

Ayasofya, aynı alanda üç defa inşa edilmiştir. İstanbul'un birinci tepesi üzerindeki bir tapınağın kalıntıları üzerine İmparator I. Konstantinus (324-337) döneminde inşa edilmeye başlanan I. Ayasofya, İmparator II. Konstantius (337-361) tarafından tamamlanarak 15 Şubat 360'ta törenle ibadete açılmıştır. I. Ayasofya ve yanındaki patrikhane kilisesi Aya İrini'ye (Hagia Eirene) Büyük Kilise (Megale Ekklesia) denilirdi. İmparator Arcadius'un (395-408) eşi İmparatoriçe Eudoksia'nın gümüş heykelini Ayasofya'nın yakınında bir yere diktirmesine karşı olan İstanbul Patriği İoannes Chrysostomos'un Sebastopolis (Tokat) kentine sürgüne gönderilmesi üzerine 20 Haziran 404'te çıkan halk ayaklanması sonucunda büyük tahribata uğrayan I. Ayasofya'dan günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır.

İmparator II. Theodosius (408-450) tarafından aynı yerde inşa edilerek 10 Ekim 415'te ibadete açılan bazilikal planlı, atriumlu ve beş nefli II. Ayasofya'nın ahşap çatı ile örtüldüğü ve anıtsal bir girişe sahip olduğu bilinmektedir. II. Ayasofya, İmparator Iustinianus (527-565) döneminde, aristokrat kesimi temsil eden Maviler ile esnaf ve tüccar kesimi temsil eden Yeşillerin imparatorluğa karşı birleşmesi sonucunda çıkan Nika İsyanı sırasında, 13 Ocak 532'de yıkılmıştır. 1935 yılında İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsünden Alfons Maria Schneider başkanlığında Ayasofya'nın batısında yapılan kazılarda bulunan II. Ayasofya'ya ait mimari parçalar, günümüzde Ayasofya Kebir Camii bahçesinde yer almaktadır.

Nika İsyanı'nın bastırılmasından sonra İmparator Iustinianus, II. Ayasofya'nın kalıntıları üzerine, dünyanın en büyük kilisesi olarak Ayasofya'yı (Hagia Sophia) inşa ettirmiştir. Yapının mimarları fizikçi ve matematikçi Trallesli (Aydın) Anthemios ile geometri ve mekanik ustası Miletoslu (Balat) İsidoros'tur. 23 Şubat 532'de yapımına başlanan kilise, 27 Aralık 537'de büyük bir törenle ibadete açılmıştır. Dörtgen bazilikal planlı ana mekânın üzerinin pandantiflerle geçiş sağlanarak, büyük bir yuvarlak kubbe ile örtülmesi mimarlık tarihinde ilk defa Ayasofya'da uygulanmıştır. Yapıda kullanılan sütun ve mermerlerin bir kısmı Aspendos, Ephesos, Baalbek, Tarsus gibi Anadolu ve Suriye'deki antik şehir kalıntılarından getirilmiştir.

Ayasofya, IV. Haçlı Seferleri sırasında, 1204-1261 yılları arasındaki Latin Krallığı döneminde kentle birlikte yağmalanarak tahrip edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra Fatih ünvanını alan Sultan II. Mehmed (1451-1481) İstanbul'a girince Ayasofya'ya giderek fetih ezanı okutmuş, şükür namazı kılmış ve kılıçla fethedilen kentin en büyük mabedi olan Ayasofya'yı camiye tahvil etmiştir. Ayasofya'ya mihrap, minber, ahşap bir minare ile geçici bir hünkâr mahfili eklenmiş ve ilk Cuma namazı 1 Haziran 1453'te Ayasofya'da kılınmıştır. Fatih Sultan Mehmed ve daha sonra tahta geçen Osmanlı sultanlarının yaptığı mimari eklemeler ve onarımlarla Ayasofya Kebir Camii Şerifi, bir Osmanlı külliyesine dönüşmüş, bir selatin camisi hâline gelmiştir.

¹ Ayasofya Tarihi Müzesi Müdürü, ORCID: 0000-0002-1493-642X, ayse.erdogdu@ktb.gov.tr

Ayasofya Kebir Camii Şerifi, 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye çevrilmiş, 1 Şubat 1935 tarihinde Ayasofya Müzesi ziyarete açılmıştır. 86 yıllık müze döneminde koleksiyonlar Ayasofya'ya ait eserler, İstanbul'daki Doğu Roma dönemi kilise mimarisine ait eserler ile ülkemizdeki kiliselere ait eserlerden oluşmuştur. 2 Temmuz 2020'de Danıştay,

24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararını iptal etmiş, 10 Temmuz 2020 tarihli ve 2729 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına istinaden Ayasofya Kebir Camii Şerifi 24 Temmuz 2020 tarihinde yeniden ibadete açılmıştır. Bu arada Tapu ve Kadastro Müdürlüğü olarak kullanılan Defter-i Hakani Nezareti Binası, Ayasofya Müze Müdürlüğüne tahsis edilmiştir. Kapsamlı bir restorasyon ve güçlendirme çalışmasının ardından Ayasofya'nın görkemli tarihinin anlatıldığı bir müzeye dönüştürülen

Defter-i Hakani Nezareti Binası, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı olarak ‐Ayasofya Tarihi Müzesi‐ adıyla 22 Temmuz 2023 tarihinde ziyarete açılmıştır.

Defter-i Hakani Nezareti Binası, I. Ulusal Mimarlık akımının önemli örneklerindedir. 1907-1908 yıllarında Mimar Vedat (Tek) Bey tarafından tasarlanmış, 1910 yılında yapımı tamamlanmıştır. 18. yüzyıl ortalarında Topkapı Sarayından İbrahim Paşa Sarayına taşınan Defterhane, 1871’de nezarete d n st r lerek Defter-i H k n  Nez reti adını almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Tapu ve Kadastro Müdürlüğü olarak adlandırılan yapının kitabesinde ‐Defter-i Hakani Nezareti, Ketebe Hüseyin 1326‐, kapının sağ üst tarafında ise ‐Mimar Vedat Mehmed 1326‐ yazılıdır. Ayasofya Tarihi Müzesine bu kapıdan giriş yapılmaktadır.

15 farklı dilde hizmet veren kulaklıkların alınmasından sonra turnikelerden geçer geçmez en son teknolojilerin kullanıldığı görsel ve işitsel bir gösterimle

başlayan Ayasofya’nın ihtişamlı tarihi, asansörle ulaşılan  c nc  katta ve ikinci katta da devam etmektedir. Dem Müzeciliėin katkılarıyla düzenlenen bu bölümdeki tasarımlar, kreatif yönetim ekibi ile 58 dijital tasarım sanatçısı, 4 sahne tasarım sanatçısı, 8 ressam, 7 besteci ve 8 müzisyen tarafından hayata geçirilmiştir. Her deneyim salonu için döneme uygun görsel içeriklere, etnik enstrümanlar alan birbirinden farklı müzik grupları eşlik etmiştir. En  st seviyede ses deneyiminin bir parçası olarak, ambiyanslardaki atmosfer deneyimini sağlayabilmek için konunun uzmanı 2 ses mühendisi ile her odaya uygun ses tasarımı yapılmış, kulaklıklardan dinlenen anlatım değerli sanatçılar Selçuk Yöntem ve Gülen Karaman ile hayat bulmuştur.

Ayasofya’nın ilk ibadete açıldığı 360 yılından İstanbul’un fethine kadar olan dönemin anlatıldığı  c nc  katta, Ayasofya’nın geçirdiği mimari aşamalar ve çağının çok ötesindeki mimarisi ve özellikle muhteşem kubbesi, ikonoklazma dönemi ve Haçlı seferleri sırasındaki büyük yağma; İmparator

Konstantinus, İmparator Theodosius, Tralles'li Anthemios ile Miletos'lu İsidoros, İmparator Iustinianus ve Genç İsidoros gibi Ayasofya'nın tarihinde önemli rolleri olanlar anlatılmaktadır. Bu bölümde inovatif bir eser olan Sonsuzluk Aynaları ve Ayasofya'nın mimarisini gösteren dev maket dikkat çekmektedir.

Merdivenle inilen ikinci katta İstanbul'un fethi ve hemen ardından 1 Haziran 1453 tarihinde ilk Cuma namazı kılınan Ayasofya Camiinin giderek bir Osmanlı külliyesine dönüşmesi sürecinde İstanbul'un fatihi Sultan II. Mehmed başta olmak üzere, Ayasofya Camiine katkısı olan padişahlar, Ayasofya'yı günümüze taşıyan büyük usta Mimar Sinan ve Sultan

Abdölmecid döneminde son kapsamlı onarımları gerçekleştiren Fossati kardeşler ile Ayasofya'nın mimarisine, sanatına ve yazılı/görsel olarak belgelenmesine katkılarda bulunanlar anlatılmaktadır. 12.000 küpten oluşan ve üzerine projeksiyon ile mapping yapılan Mimar Sinan portresi bu bölümün dikkat çekici içeriklerindedir.

Müzenin birinci katında ise Ayasofya'nın yaklaşık 1700 yıllık tarihi, çok önemli bir bölümü ilk kez gösterime sunulan eserler, bilgi panoları ve görsel panolar eşliğinde anlatılmaktadır. Bir zaman çizelgesi ile başlayan sergi, Ayasofya'nın kilise, cami, müze ve yeniden cami olarak hizmet verdiği dört dönemi anlatan bölümler hâlinde düzenlenmiştir.

Kilise bölümünde günümüze hiçbir bilgi ulaşamayan I. Ayasofya'nın banisi İmparator I.Konstantinus'un bronz sikkesi ile kilisenin yok olmasında önemli rolü olan İstanbul Patriği İoannes Chrysostomos'un tasvir edildiği ikona; II. Ayasofya'nın banisi İmparator Theodosius'un altın sikkesi ile İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Schneider tarafından 1935 yılında Ayasofya'nın batısında yapılan kazılarda

ortaya çıkarılan II. Ayasofya'ya ait buluntular; III. Ayasofya'nın banisi İmparator I. Iustinianus'un altın sikkesi ve 12. yüzyıla ait bir kodeksin tıpkıbasımında yer alan İmparatoriçe Theodora'nın Ayasofya'dan Saraya Dönüşü; Ayasofya'nın 6. yüzyıla ait damgalı tuğlaları; Ayasofya'nın dökülen altın ve gümüş kapaklı cam, renkli taş tesseraları ile günümüzde ziyarete kapalı olan Papaz Odaları adı verilen mekândaki mozaiklerin fotoğrafları; IV. Haçlı Seferi sırasında 12 Nisan 1204'te İstanbul'u ele geçirerek İstanbul ve Ayasofya'yı üç gün boyunca yağmalayan ve pek çok eseri Avrupa'ya götüren Latin Krallığı (1204-1261) döneminde basılan bronz bir sikke ilk kez gösterime sunulmaktadır.

Cami bölümünün ilk salonunda Ayasofya'nın Fetih'le birlikte camiye tahvil edilmesi ve giderek bir külliyyeye dönüşmesi anlatılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in gümüş bir sikkesi, Fatih Sultan Mehmed'in Ayasofya'nın bakım ve onarımını temin ederek, yapılan onarım ve düzenlemelerin kalıcı olmasını sağlamak için tesis ettiği Ayasofya Camii Vakfına ait bir sebil taşı ile bir Cüz-i Şerif (En'am); Ayasofya Risaleleri, Ayasofya Camiinin

külliyeye dönüştürülmesinde önemli bir yer tutan Ayasofya türbelerinden Sultan II. Selim Türbesine vakfedilen Kur'an-ı Kerim'ler, Sultan III. Mehmed Türbesine vakfedilen Cüz Mahfazası, Sultan İbrahim Türbesine vakfedilen Rahle, Şehzadeler Türbesine vakfedilen Cüz Mahfazası; Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde 1740 yılında inşa edilen Ayasofya Kütüphanesinin Fihristi ve kütüphaneye vakfedilen Cüz-i Şerif'ler, Hadis-i Erbain Tercümesi, Hafız Osman ve Şeyh Hamdullah'a ait murakkalar ile Ali Üsküdari üslubunda bir hattat kutusu; Ayasofya Mahzenine kayıtlı Sultan Abdülmecid Tuğralı ve Sultan III. Selim Tuğralı iki temlikname bu bölümde gösterime sunulan eserler arasındadır.

Cami bölümünün ikinci salonunda Ayasofya'nın tefrişi ve inşa edildiği tarihten günümüze kadar geçirdiği onarımlar anlatılmaktadır. Bu bölümde sergilenen eserler arasında yer alan Ayasofya

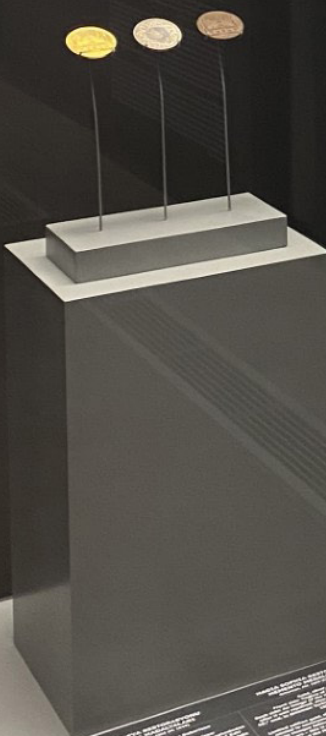
minberinin iki yanına fethin sembolü olarak asılan Ravza-i Mutahhara örtüsünden yapılmış sancak, minber kapısının örtüsü, Şeyhülislam Veliyüddin Efendi ile Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hat levhaları, Ayasofya'nın batı cephesine ait 1527 tarihli Güneş Saati, Kur'an-ı Kerim ve cüz mahfazaları ile rahleler, Sultan Abdülmecid döneminde Ayasofya'nın kapsamlı onarımlarını yapan Fossati kardeşler tarafından hazırlanan albüm, Fossati kardeşler tarafından onarımlar sırasında kapatılan Serafim meleklerinden birinin yüzünü kapatan rozet ile bu onarımlar anısına basılan 1849 tarihli altın, gümüş ve bronz madalyalar ilk kez sergilenmektedir.

Müze bölümünde, Ayasofya'nın "Taş Eserler"den sonra ikinci önemli koleksiyonu olan ve günümüze kadar hiçbir sergide yer almayan İkona ve Kilise Eşyaları Koleksiyonundan bir seçki yer almaktadır. 1923'te terkedilmiş Rum kiliselerinden toplanan

ROSETT
1799-1802
Presented to the British Museum by the French Consul General, Sir Charles Clarke, in 1802. It was the first time that the Rosetta Stone was seen in the West.

ROSETTE
1799-1802
This stone is used to study the hieroglyphs of the Rosetta Stone. It was the first time that the Rosetta Stone was seen in the West.

THE ROSSETTA STONE
The Rosetta Stone is a large stone fragment, about 1.1m long, 0.7m high and 0.25m wide, which was discovered in 1799 by French soldiers in the Egyptian town of Rosetta. It is one of the most important archaeological finds of the 18th century, as it provided the key to deciphering the ancient Egyptian hieroglyphs. The stone is inscribed with three versions of the same text: hieroglyphs, Demotic script and Greek. The Greek text is a decree of the Egyptian council of elders, dated 228 BC, which was issued in the name of the Ptolemaic king Ptolemy V Epiphanes. The hieroglyphs and Demotic text are believed to be the same as the Greek text, but they were previously undeciphered. The discovery of the Rosetta Stone led to the decipherment of the hieroglyphs by Jean-François Champollion in 1822.

ikonalar Ankara, İzmir, Kayseri gibi Anadolu müzelerinde koruma altına alınmış, toplanan ikonalar 1950'li yıllarda Aya İrini Kilisesinde kurulmasına karar verilen İkona Müzesi için Ayasofya Müzesine gönderilmiştir. 1964 yılında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden, özellikle Don Kazakları'na ait Manyas Kocagöl kiliselerinden getirilen objeler ile terk edilmiş Rum kiliselerinden toplanan ikonalar koleksiyona dâhil edilmiştir. Koleksiyon içinde Sümela Manastırından getirilen eserler ile 18. yüzyılda Kırım Hanlığı'nın çöküşünden sonra Anadolu topraklarına gelerek 35-40 haneli Manyas Kocagöl (Kazaklar) köyü ve daha sonra Bereketli Köyü arazisi üzerindeki Yeni Kazaklar köyüne yerleşen, 1927 ve 1962 yıllarında çoğu ana vatanları Rusya'ya, az bir kısmı ise Amerika'ya göç eden Don Kazakları'na ait bazilikal planlı iki adet kilisede kalan, 1964 yılında Ayasofya Müzesine getirilen litürjik malzemeler ve ikonalar ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu bölümde yer alan Rum ve Rus ikonaları; kutsal kişilere ait olması sebebiyle, insanları kötülüklerden, hastalıklardan koruduğuna inanılan Mücessem Kol Biçiminde Kemik Mahfazası, Mukaddes Kemik Kutusu (Lipsanothiki), El Biçiminde Mahfaza, Mukaddes İstavroz Kutusundan oluşan kutsal eşyalar; Manyas Kocagöl Kiliselerinden gelen ikonalar ve bu kiliselerde Ortodoks Don Kazakları tarafından bugünkü Balıkesir ili Manyas ilçesi Kocagöl köyündeki kiliselerde adak yapılan Sultan II. Mahmud, III. Selim, I. Abdülhamid, III. Mustafa, sikkeleri ile Kırım Hanlığı sikkeleri, Rus İmparatorluğu sikkeleri, Kutsal Roma İmparatorluğu Habsburg Hanedanı ve Bavyera Elektörlüğü sikkeleri; Bizans imparatorluk belgelerinin üç ana grubundan biri olan ve Küçük Ayrıcalıklar Sözleşmesi olarak bilinen 14. ve 18. yüzyıla ait Yunanca ve Slavca sigiliümler (mührün yapıştırıldığı belge anlamına gelen Latince "Sigillium" [mühür] kelimesinden türemiştir); 10-11. yüzyıla ait Habeş İncili, Manyas

Kocagöl kiliselerinden gelen Rusça Dini Müzik Kitabı; Kütahya'da Osmanlının Hristiyan tebası için özel sipariş üzerine kiliselerde kullanılmak üzere üretilen 18. yüzyıla ait seramik askı topları; iki parçalı (Diptikona), üç parçalı (Triptikona) ve dört parçalı (Quadriptikona) taşınabilir metal ikonalar; ayin kurallarına çok dikkat edilen Ortodoks kiliselerinde kullanılan ve Hz. İsa'nın dünyevi yaşamında kullandığı gerçek objelere tekabül eden tören kıyafetleri ve litürjik eşyalar ilk kez gösterime sunulmaktadır. Ayasofya'nın 1919 yılından itibaren çekilen görüntülerden oluşan 4 dakikalık filmi bu alandaki ekrandan izlenebilmektedir.

"Yeniden Cami" bölümünde ise 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye çevrilen Ayasofya'nın 10 Temmuz 2020 tarihli ve 2729 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yapılan düzenlemelerden sonra 24 Temmuz 2020 tarihinde yeniden cami olarak ibadete açılması anlatılmaktadır. Bu bölümde yer alan en önemli eser, Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesidir. Yeniden ibadete açılması münasebetiyle T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından

05.12.2020 tarihinde Ayasofya Camiine vakfedilen Hattat Mehmet Özçay'a ait Zer-endûd hat levhanının özgün baskısı da bu bölümde yer almaktadır. Burada yer alan iki ekrandan, 24 Temmuz 2020 tarihinde Ayasofya'nın ibadete açılması sırasında cami içindeki ve dışındaki görüntüler izlenebilmektedir. Sergi, Fatih Sultan Mehmed döneminin ünlü tarihçisi Tursun Bey'in Ayasofya için yazdığı "İnsan zeminden tavanına baksa, yıldız dolu gök görünür ve tavanından zeminine baksa dalgalı bir deniz görünür." beyiti ile sona ermektedir.

Merdivenlerle müzenin zemin katına inildiğinde, Defter-i Hakani Nezareti Binasının restorasyonu sırasında açığa çıkarılan ve Doğu Roma döneminden itibaren değişik işlevlerde kullanılan altyapı/sarnıç, pencerelerden yer yer gösterime sunulmaktadır.

Ayasofya'nın ilk inşa tarihinden bugüne geçirdiği dönemleri anlatan ve pek çok ilki barındıran Ayasofya Tarihi Müzesi, tarihî Sultanahmet Meydanı'nda ziyaretçilerini bekliyor.